

Pogovori s sodobniki

Foto: Žan Rekič Zupančič

Kristina Jurkovič z

Erwinom
Köstlerjem

Jurkovič: Intervju bi začela s spominom na najin klepet ob zaključku poletnega prevajalskega seminarja na Premudi pred dvema letoma: na vprašanje, česa se boste po vrnitvi domov lotili najprej, ste rekli, da vas pričakuje *Kronosova žetev* Mojce Kumerdej, eden vaših doslej največjih prevodnih zalogajev. Ob misli, da bi lahko prav ta knjiga v nemškem govornem prostoru znala spodbuditi zanimanje najširše javnosti, tako kot že dolgo kakšna ne, ste reagirali zadržano. Odzivov na prevodno slovensko literaturo v recenzijah zadnja leta da ni prav veliko, sploh pa je današnja situacija glede kritiške in bralske pozornosti neprimerljiva z naklonjenimi zapisi o vaših prevodih Cankarja v devetdesetih letih ali pa z malodane vzneseno recenzijo ob prevodu Vitomila Zupana, ki je izšel v zbirki Slowenische Bibliothek. Zdelo se mi je, da sem v vaših besedah zaznala nekakšno frustracijo, kot da se vloženo delo giblje v začaranem krogu.

Köstler: Prav nič nisem frustriran, nasprotno – delo s teksti me poživlja. Priznavajo me, zdaj tudi v Sloveniji, kjer je šele v zadnjih desetih letih moje delo postalo bolj prepoznavno. V nemškem govornem prostoru so me v bistvu takoj dobro sprejeli, saj so moje prevode Cankarjevih dunajskih zgodb občutili kot res nekaj novega in razburljivega, četudi to niso bili prvi prevodi Cankarja v nemščino. Ampak čas je bil zrel in moj način prevajanja so očitno cenili. Za slovensko literaturo so bila devetdeseta

Foto: Rado Likon

leta sploh ugodno obdobje, ukvarjanje z “obrobjem” srednje Evrope je bilo na vrhuncu, literarna javnost je odkrivala književnost migrantov, kar precej se je premaknilo tudi z uveljavitvijo kulturno-znanstvenega pristopa v akademskem okolju, v Avstriji pa je ravno takrat potekalo novo vrednotenje zgodovine monarhije, kar je vplivalo tudi na recepcijo “pozabljenih”

oziroma še neodkritih književnosti. Recenzirane so bile tudi moje poznejše knjige, toda od preloma tisočletja naprej vendarle opažam, da zanimanje za južnoslovanske književnosti v glavnem ne doseže več nivoja devetdesetih let, kar je zagotovo povezano s splošno situacijo v književnih prilogah, saj povsod varčujejo, z denarjem in z osebjem. Tudi založniki se težje odločijo za to, da naročijo prevod iz jezika, ki na nemškem trgu ne obeta prodajnega uspeha. Kot bi se na neki način spet utrdile tradicionalne niše. Jaz kot prevajalec pač delujem v eni teh niš in ni preprosto pridobiti založnika za prevajalski projekt. V zadnjih letih se je gotovo začelo premikati v okviru priprav na gostovanje v Frankfurtu. Toda življenje bo šlo naprej tudi po Frankfurtu in upam, da bodo pogoji še po tem naklonjeni trajnemu sodelovanju z nemškimi založbami.

Jurkovič: Nedolgo za tem nas je dosegla novica o nagradi Fabjana Hafnerja za prevod *Kronosove žetve*. Kaj vam pomeni? Že pred tem ste za svoje prevajalsko delovanje prejeli dve visoki priznanji, leta 1999 avstrijsko državno nagrado *Translatio 2000* in leta 2010 Lavrinovo diplomu.

Köstler: Nagrada je zagotovo poskrbela za dodatno pozornost. Kmalu po podelitvi nagrade je v Frankfurter Allgemeine Zeitung izšla nova recenzija prevoda – eno leto po objavi! Ni kaj: še bolj kot v devetdesetih letih smo odvisni od stikov in dogodkov, ki odprejo kakšna vrata v ta nori boj za pozornost, ki ga predstavlja knjižni trg. Osebno mi nagrada Fabjana Hafnerja pomeni veliko. Nagrada je edinstvena, saj jo podeljujejo institucije v Sloveniji, Avstriji in Nemčiji ter je tako tudi na institucionalni ravni reflektirano prehajanje mej, ki je imanentno prevajalskemu delu. Nagrada pa ima tudi določeno čustveno komponento. S Fabjanom sva se pogosto pogovarjala o prevajalskih vprašanjih. Kadar koli sem se oglasil na Inštitutu Roberta Musila v Celovcu, si je vzel čas zame, imela sva živahne in produktivne pogovore, ki se jih bom vedno rad spominjal.

Jurkovič: *Kronosova žetev* je v vseh pogledih kompleksno delo. Ste morali pri prevajanju poseči po kakšnih literarnih in jezikovnih invencijah?

Köstler: *Kronosova žetev* je zagotovo knjiga, ki se je lahko loti le zelo izkušen prevajalec. Sam obseg ne igra bistvene vloge – nekdo kot jaz, ki se več kot četrt stoletja poklicno ukvarja s prevajanjem, ima tudi veliko *zicledra*. Treba si je pač dobro organizirati čas, kakšna delovna štipendija pa omogoči manevrski prostor za dodatno raziskovanje in branje. Vsekakor

je roman predstavljal poseben izziv: po eni strani zaradi vladajočih telefonij in otenkov v jezikovnem registru, ki deloma zahtevajo podrobnejše zgodovinsko znanje, po drugi zaradi filozofskih in sploh znanstvenih razsežnosti, ki jim je treba biti kos. Po prvem prevodu sem si naredil slovarček, s pomočjo katerega sem lahko ohranil pregled nad koncepti, ki so razdelani v knjigi. Predstavljati si morate, da sem dobesedno vsak termin iz tehnike, znanosti, filozofije in podobno raziskal in preveril njegovo zgodovinsko verodostojnost. Končni obseg tega slovarčka je štel trideset strani. Pri jezikovnem piljenju sem uporabljal tudi specialne slovarje za različna regionalna narečja, jezikovno geografijo, tudi idiome, jidiš itd. Toda najpomembneje je bilo najti tekoč stil, ki bi lahko integriral to jezikovno raznolikost – od baročnega izražanja knezoškofa, ki pri vsem svojem cinizmu razpolaga s skoraj univerzalnim védenjem, pa vse do suhe dikcije protestantskega pridigarja iz Württemberga, v katerem se za razsvetljeno fasado skriva precejšnja količina antisemitizma. Inscenirati vse te različne glasove je bil čisti užitek, kot prevajalec sem tu z vso svobodo lahko črpal iz polnosti jezika.

Jurkovič: Zakaj se vam je zdel prevod prav tega romana nujen?

Köstler: Ker gre za res izvrstno knjigo! Ki je napisana z elementarno duhovitostjo in se humorno približuje tudi najbolj grozljivim stvarjem, to pa se v sodobni slovenski literaturi bolj redko najde. Ta roman je napisan z jezikovno natančnostjo in s kompozicijsko suverenostjo, ki jo najdemo le v velikih tekstih. In zame je *Kronos* velik roman, tudi če ga nemški podlistki niso takoj kanonizirali. Morda pa je dobro tako, saj literatura živi življenje po svojih merilih, in ne po presoji recenzenta.

Jurkovič: Roman je pod naslovom *Chronos erntet* izšel pri renomirani nemški založbi Wallstein. Kakšna je bila pot do te založbe, kako je bilo sodelovati z njo?

Köstler: Povezala nas je Javna agencija za knjigo; preprosto so me vprašali, ali bi hotel prevzeti to delo. Seveda sem takoj privolil. Založba Wallstein je bila že prej izbrana, knjiga je bila finančno dobro podprta in tako sem se lahko takoj vrgel v delo in se mi ni bilo treba ukvarjati s pripravo in prijavo projekta. Za prevajalca so idealni pogoji, če razpolaga s takšno svobodo in se lahko povsem posveti le besedilu. To dokazuje tudi končni izdelek: v tekstu ni nedoslednosti, nič ni narejeno "na približno". Čas, ki je na voljo,

pogosto predstavlja težavo in tudi izkušenemu prevajalcu se v prevod vti-hotapijo napake. A rekel bi, da se mi v tem primeru ni prikradla nobena. Sodelovanje z založbo je bilo zelo plodno. Že predhodno pa sem zaprosil za lekturo prevoda, ki se ne bo že vnaprej zapičila v vsak avstriacizem, saj se zgodba vendar odvija v Avstriji. Pod črto: idealen projekt.

Jurkovič: Pred tem so vaši prevodi izhajali predvsem pri koroški založbi Drava. Kakšen je pomen dvojezičnih koroških založb Drava, Mohorjeva in Wieser za širitev in uveljavitev slovenske literature v nemškem govornem prostoru?

Köstler: Dvojezične založbe na Koroškem so vsekakor pomembne posrednice slovenske književnosti. Prevajanju slovenskih knjig so od vsega začetka namenjale posebno pozornost, zato sem lahko tam objavljaj prevode še neuveljavljenih avtorjev, ki jih drugje nisem mogel spraviti pod streho. Toda v končni fazi se niso več pobrigali zame kot prevajalca. V devetdesetih letih je vladalo še nekakšno nemirno pričakovanje, ki ga danes ne čutim več. Pri Dravi mi je v več kot 25 letih izšlo več kot 40 knjig, z založbo sem preživel padce in vzpone, dihal sem z založbo. Toda to je končano. Zdaj sem v položaju, da lahko sodelujem z večjimi založniškimi hišami, hkrati pa se moram ozirati na to, kaj se prodaja; za Skubica ali Preglja mi zaenkrat enostavno ni uspelo najti nove založbe, čeprav sta oba avtorja večkrat prevedena in imata svojo bralsko publiko. Kot rečeno: tudi po Frankfurtu bo življenje teklo naprej. Kakšno vlogo bodo dvojezične založbe pri posredovanju slovenske literature igrale po tem, ne morem reči. Kot tudi ne, ali bo premik k večjim in bolj uveljavljenim založbam dolgoročno prinesel več pozornosti. Prevajalci iz slovenščine smo nišni prevajalci. Zato potrebujemo založbe, ki bodo za to nišo tudi skrbele.

Jurkovič: Recenzent je v Frankfurter Allgemeine Zeitung med drugim zapisal, da je roman Mojce Kumerdej aktualen, saj gre (med drugim) za vzkrík proti koruptivnim avtoritetam. Mogoče poenostavljam, toda ob pogledu na vašo bibliografijo bi rekla, da jo vsebinsko povezuje senzibilnost za družbene realnosti, tudi skrajne, če se ozrem na Frančičevo prozo, ki ste se ji zelo posvečali. Ne nazadnje ste začeli s Cankarjem, prevedli ste tudi Lipeja Kolenika, Milko Hartman, tudi Sebastijan Pregelj in Andrej E. Skubic pišejo romane z družbeno angažirano noto. V svojem znanstveno-raziskovalnem delu ste se vsaj deloma posvečali podobnim temam (na primer prispevek *Literatura in odpor, odpor v literaturi*, v sodelovanju z Andrejem Lebnom

ste se posvetili partizanskemu odporu na Koroškem, pisali ste o izkušnji partizanske vojne v Jugoslaviji v avstrijski literaturi). Izbirate prevode po nekakšnem političnem ključu? In ali je lahko prevajanje politično dejanje, je lahko prevajalec politični akter?

Köstler: Nimam prav nobenega "ključa". Resda pa me bolj pritegne literatura, ki je povezana z resničnostjo, kot literatura, ki se le poigrava z elementi literarnih trendov ali modelov. Bertolt Brecht se v neki pesmi sprašuje, čemu naj služi njegovo pisanje, če pa človeku ne pokaže poti iz njegovega trpljenja. Tega zdaj niti ne razumem v smislu družbene angažiranosti, temveč kot vprašanje po komunikativni funkciji književnosti sploh. Meni je določena konkretnost v literaturi pomembna, bodisi na vsebinski bodisi na formalni ravni, vsekakor pa na receptivni, kajti knjiga, ki me ne potegne, pri meni hitro pristane v košu. Živimo v času, ko menda že vse poznamo in vemo, ko nas nič več ne preseneti. Toda to ne pomeni, da nas kakšen tekst ne more več prevzeti. A če me vendarle prevzame, tekst z mano komunicira na intimni ravni. In ga dojemam kot družbeno relevantnega. Kajti na tej ravni se sklepajo zavezništva, za katere v realnosti, kjer je v prvi vrsti pomembno le materialno in dobiček, ni veliko prostora. Literatura daje glas konceptom, usmeritvam, protislovjem, tudi mnenjem, ki v javnem političnem diskurzu najdejo svoja mesta le v določenih, bolj ali manj ograjenih rezervatih. V tem pogledu je literatura in vsakršno ukvarjanje z njo politično dejanje. V tej luči vidim tudi prevajanje: kot dejavnost družbenega pomena, ki se mora pozicionirati in braniti svoje mesto. Ne le pisatelji, tudi prevajalci moramo imeti neko držo, saj smo vsi vključeni v družbene procese.

Jurkovič: V svojem znanstveno-raziskovalnem delu se posvečate tudi vprašanju medkulturne komunikacije, posredovanja in promocije. Zato kar naravnost: Zakaj nemški govorni prostor (ali naj raje rečem trg?) sploh potrebuje slovensko literaturo? Kaj lahko slovenska književnost doprinese temu prostoru, bralcem, jeziku, literarni tradiciji?

Köstler: Slovenska literatura je ravno tako del kolektivnega spomina človeštva kot na primer nemška, francoska ali ameriška. Zaradi zgodovinskih razlogov pri nas v 19. stoletju ni bilo trenutka zavedanja, kot ga je denimo sprožila množična recepcija ruskih in skandinavskih avtorjev. Na Slovence so v 19. stoletju gledali kot na "narod brez zgodovine", morda zaradi predsodkov proti Slovanom ali ker niso igrali odločilne vloge v svetovni

politiki. Tudi tako imenovani *mainstream* slovenske literarne produkcije je bil takrat resnično provincialen in zagledan v lastni popek. Toda tudi ko je na oder stopil avtor svetovnega formata, kot je bil Cankar, je ostalo pri tem marginalnem dojemanju, saj je pomemben del nemške inteligence imel Nemce za "nosilce kulture", Slovencem pa so v bistvu odmerili le folkloro. Lahko si predstavljamo, da so bile zgodovinske okoliščine nenaklonjene radovednemu zaznavanju slovenske književnosti. Rusi so vendarle imeli svoje carstvo in so bili neki igralci v orkestru svetovne politike, medtem ko Slovenci (če malo pretiravam) niso imeli ničesar razen sebe in svoje želje po veljavi. Danes smo vsi del Evropske unije. In spodobi se, da o sosedih tudi kaj izvemo. Ne vem, ali slovensko literaturo potrebujemo samo po sebi. Saj tudi v drugih literaturah vidimo le nekaj vrhov. Toda takšno upoštevaneje omogoča nadaljnje raziskovanje in poglobljanje. Sam nikoli nisem prevedel knjige le zato, ker je bila slovenska. Prevedel sem dobre knjige. To, da zaradi svoje osebne življenjske poti prevajam izključno slovenske knjige, ne pomeni, da se istovetim z nacionalnimi smernicami literarnega posredništva. In smo spet pri političnem, kajti meni vsekakor bolj ležijo knjige, ki se kritično soočajo s položajem slovenskega slehernika v svoji državi, kot pa knjige, ki se ravnaajo po domnevno uspešnih vzorcih iz tujine in tako obvisijo med praznimi trendi.

Jurkovič: Kaj "ima" slovenska literatura od tega, da se jo prevaja v nemščino?

Köstler: Očitno gre tu za nacionalni interes. Slovenija se še vedno dojema kot država kulture, Avstrija ravno tako. Obe državi sta na parketu svetovne politike bolj ali manj nepomembni, saj ne predstavljata večjih gospodarskih sil, pa tudi z znatnimi arzenali orožja ne razpolagata. Ta nepomembnost vpliva tudi na pomen, ki ga njunima književnostma pripisuje mednarodni prostor, če upoštevamo le dejstvo, koliko svetovnih uspešnic je izšlo iz obeh literatur. Situacija ni prav dosti drugačna kot v 19. stoletju. Toda ko pogledamo, kako je Avstrija prisotna v, denimo, nemškem kulturnem prostoru, koliko Avstrijcev je nominiranih za knjižne nagrade, pa vendarle opazimo velik *input*. Od tega ima lahko korist tudi slovenska literatura. Ne moremo zanikati posredniške funkcije, ki jo igra Avstrija za slovensko literaturo, že zgolj zaradi števila prevajalk in prevajalcev avstrijskega porekla, ki objavljajo tu in v Nemčiji. Tudi Avstrijci, kot Slovenci, na lastnih tleh razpolagamo s sorazmerno majhnim knjižnim trgom. Toda mi tega manka ne občutimo tako zelo močno, ker imamo v zaledju desetkrat

večji nemški trg. Slovenija pa je z razpadom Jugoslavije izgubila velik trg in razumljivo je, da hoče ta primanjkljaj nekako nadomestiti. Toda razmerja v kulturi so asimetrična, zaznamujejo jih zgodovinski predsodki. Slovenska literatura pa lahko razvije evropsko samozavest in ni nujno, da ostane ujeta v lastnih predsodkih in v nekakšnem samopotrjevanju. Za nas je, po drugi strani, vsaka dobra knjiga, ki je prevedena, obogatitev. Mislim, da ne gre več za to, da bi Slovenija dokazovala, kot v 19. stoletju, da ima tudi sama kulturo na najvišji ravni in nekakšno eksistenčno pravico, o tem ni več dvoma. Mnogo bolj gre za to, da se ustvarijo razmere, v katerih bo mogoče posredovati zavedanje, da je tudi slovenska literatura samoumevni del kulturne zavesti Evrope. V preteklih štirih letih je na tem področju ogromno dosegla Renata Zamida s svojo ekipo, saj je spletla gosto mrežo stikov. Še naprej potrebujemo učinkovite ljudi in ustanove, ki znajo stvari izpeljati. Drugače ne bo šlo.

Jurkovič: Kakšen delež pri promociji ima ali bi moral imeti sam prevajalec? Podoba in vloga tako avtorjev kot prevajalcev je v zadnjih letih postala zelo difuzna; od obojih se pričakuje, da so dejavni na več področjih. Mora prevajalec nase prevzeti tudi promocijo?

Köstler: Menim, da promocija ni prevajalčeva naloga, čeprav je v praksi pogosto ravno obratno. To se začne že pri pripravi in prijavi projekta, nadaljuje se s pisanjem tekstov, ki jih potem uporabijo založbe pri promociji. Prevajalec pripelje avtorje k založbam, saj ni agentov, ki bi to prevzeli. Ko sem bil še pri Dravi, sem si del svojih branj in nastopov organiziral sam ali pa so me organizatorji kontaktirali neposredno, mimo založbe. Ampak to sem vedno rad naredil in bili so časi, ko mi je založba to delo tudi poplačala. Toda v bistvu je promocijsko delo naloga založb in ne prevajalca. Težava pri nemških založbah je tudi v tem, da razpolagajo s premalo informacijami glede slovenske literature. Zato sem pred desetimi leti zasnoval Slowenische Bibliothek (zbirko slovenske proze 19. in 20. stoletja, šlo je za skupni projekt založb Drava, Mohorjeva in Wieser), da bi imeli profesionalni bralci, založniki in recenzenti možnost poseči po izbranih delih slovenske pripovedne literature in da bi nemški bralci dobili kak primer dobre slovenske književnosti v roke. Toda ta projekt se je ustavil, zaradi pasivnosti udeleženih založb, pa tudi zato, ker ga slovenska država po prvem knjižnem paketu ni več hotela podpreti. Klasična zamujena priložnost! Tega projekta mi bo vedno žal, moramo pač shajati brez njega. Mislim, da JAK ravna prav, da založbam zdaj omogoča tudi sredstva za promocijo.

Toda treba je paziti, da založniki ne bodo mislili, da se lahko usedejo na že postlano ali da izdajo neko knjigo le zato, ker dobijo subvencijo, sami pa do knjige nimajo nobenega odnosa. To se lahko zgodi tudi pri velikih in renomiranih založbah, pri katerih knjiga potem potone v masi redne produkcije.

Jurkovič: Vsaj v slovenskih medijih je vedno manj prostora namenjenega pregledu literarne produkcije, recenzij izvirne in prevodne literature skorajda ni več. Kako je s tem v Avstriji oziroma v nemškem govornem prostoru? Tudi sam jezik recenzentskih zapisov se je spremenil, to je opaziti tudi v promocijskem jeziku (ki operira s samimi superlativi), recenzije prevodov oziroma prevodne kritike pa dostikrat obvisijo pri formulacijah, kot je "tekoč/neroden prevod", kot da bi se prevajalec znašel na jezikovnem izpitu pred komisijo, kot da bi šlo edinole za odkrivanje (ne)zvestobe izvirniku. Morda tudi v Avstriji in širše manjka dobra prevodna kritika? Ali je uveljavitev nekega prevoda lahko premo sorazmerna s številom recenzij?

Köstler: Ni. Dejansko pa je način, kako so prevodi obravnavani v recenzijah, tudi tema za prevajalska društva. Zgodi se celo, da prevajalec v recenziji sploh ni omenjen. Takšne nepravilnosti je treba popraviti, včasih je že bilo bolje. Seveda pa recenzent opazi prevod predvsem takrat, ko mu stil ali jezik prevoda ni všeč. Toda na splošno manjka občutek za to, kakšno pomembno delo prevajalci opravljamo. Tako kot pisatelji se intenzivno ukvarjamo z jezikom, smo kritiki jezika, smo jezikovno kreativni in najboljši med nami ustvarijo izraze, ki se bodo nekoč znašli v slovarjih ali bodo celo prešli v pregovore. Nikoli ni bilo drugače. Sam vidim splošno krizo literarne kritike, ki se mi zdi v intelektualnem smislu pogosto premalo ambiciozna. Povsem v redu je, če je komercialno zastavljena knjiga recenzirana "tržno". Ni pa v redu, če je intelektualno zahtevna knjiga recenzirana tako, kot da bi morala ustrezati predvsem okusu recenzenta. Zadnja prava pravcata kritika, ki sem jo doživel kot prevajalec, je bil celostranski esej urednika podlistka časnika Die Zeit leta 1998; recenziral je Cankarjeve *Traumbilder* (*Podobe iz sanj*), in sicer v povezavi s spomini Ernsta Jüngerja na prvo svetovno vojno. Urednik se je zares poglobil v tekst, ga umestil v kontekst konkretnega kulturnozgodovinskega spomina, ki v nemški javnosti igra pomembno vlogo, tudi sam prevod je bil ocenjen. Pa naj kdo reče, da prevajalci nimamo besede pri javnih diskurzih. Drago Jančar danes pri nas zagotovo velja za srednjeevropskega veleavtorja, toda bojim se, da ga preveč silijo v neki kalup, kjer obleži v neki niši poleg imen, kot sta na primer Imre Kertész ali Aleksander Tišma. Vsaka primerjava pa vodi proč

od ocenjenega dela. Trenutno končujem prevod Zupanovega *Menueta za kitaro*. Vitomila Zupana radi označujejo kot "slovenskega Hemingwaya", čeprav sam osebno mislim, da delamo ameriškemu kolegu malo preveč časti s takšno primerjavo. Ampak če jo vendar uporabimo v promocijske namene, bomo pač vzbudili določena pričakovanja, katerim pa Zupan, tako ali tako, ne more ustrezati in jim tudi ne bo!

Jurkovič: Kakšen status (tudi materialno, ne le duhovno, kulturno) ima prevajalec v Avstriji? Si lahko s kom izmenja izkušnje? V kakšnem odnosu je po vašem videnju do avtorja? Po eni strani prevajalec knjigo v obliki prevoda na novo napiše, hkrati pa mora ostati v ozadju, saj je najboljši prevajalec neopazen. Ali so prevajalci dovolj opaženi, dovolj cenjeni, plačani?

Köstler: Status je nekaj relativnega. Materialno mi trenutno ne gre slabo, toda delam tudi do dvanajst, štirinajst ur na dan. Resda sem poklicni literarni prevajalec, toda kljub temu potrebujem zaslužek, s katerim lahko plačam položnice in si kupim kruh. V bistvu delam za dva. Zakaj mi je literarno prevajanje tako pomembno, sploh ne morem povedati, preprosto me izpolnjuje, osmišlja mi življenje, strukturira mi čas in razmišljanje. Seveda smo prevajalci *en čuden folk*, ki se raje posveča prenosu tujega teksta kot lastnemu pisanju. Toda ne verjamem, da moramo ostati v ozadju. Pri posameznem tekstu, ki ga prevajam, brez dvoma, tu ne morem napisati, kar mi pride na pamet. Toda poustvarjalna faza vsebuje nekaj, kar me določa kot človeka: moje razumevanje teksta in sveta. Nenehno se učim in v to vlagam veliko časa in energije in tudi veselja. Če potem pride kak recenzent in misli, da mi mora povedati, kakšna bi morala biti knjiga, da bi bila všeč njemu, me to seveda razjezi, ker se s knjigo verjetno ravno tako poistovetim kot avtor. A publicistika in znanstvenoraziskovalno delo mi omogočita, da lahko na tem polju povem svoje. Gre tudi za vprašanje etike in vrednot, ki jih nekdo povezuje s svojim delom. In včasih je pač treba spregovoriti.

Jurkovič: Spominjam se še nekega najinega klepeta na otoku, ko sva se pogovarjala o prevajalskem podmladku. Omenili ste "odgovornost". Prevzeti odgovornost za svoje delo, torej tudi za prevod, je nekaj, česar marsikdo od mlajših ne zmore. Kako torej gledate na prihajajočo generacijo prevajalcev za slovenski in nemški jezik? Kakšne so možnosti za profesionalizacijo mladih prevajalcev v Avstriji ali Nemčiji?

Köstler: Pri mlajših vsekakor opažam velike potenciale. Nekateri sem spoznal na delavnicah in seminarjih, ki sem jih vodil tudi sam, med drugim

kot mentor na Poletnem seminarju na Premudi. Toda pri mladih sem opazil, da nekateri romajo od delavnice do delavnice, od sebe pa nič ne dajo v obliki publikacije. Sam si na delavnicah vedno prizadevam usposablјati ljudi za argumentiranje lastnih prevajalskih rešitev in pogledov, tudi če sami še niso povsem prepričani vanje. Ko se začnem zavedati, kar počnem, in če znam to tudi ubesediti pred drugimi, sem na pravi poti. V drugem planu je zame iskanje konkretnih prevajalskih rešitev, v prvem pospeševanje kreativnosti in argumentativnih sposobnosti. Lahko spremljam ljudi in jih spodbujam, da prevzamejo odgovornost za to, kar delajo. In da spoznajo, da gre pri prevajanju literature vedno za delo na ciljnem jeziku. Nekateri si namreč ne upajo narediti koraka iz izhodiščnega v ciljni jezik. Po mojem mnenju so zmagali že, če ta korak naredijo in se ne ozirajo preveč na tipološke lastnosti izhodiščnega jezika, ki ga po navadi tudi ne obvladajo do zadnje podrobnosti. Zato zelo pozdravljam seminarje, kakršna sta Premuda ali Vice-Versa v Berlinu, na katerih sodelujejo prevajalci v slovenski in nemški jezik. Toda konec koncev se mora vsak usposablјati sam, zato tudi ne ponujam rešitev, temveč poskušam prebuditi ustvarjalne potencialne, ki jih premore prav vsak. Vendarle pa sem opazil, da mnogim mlajšim prevajalcem ni mar za realije ali zgodovinsko korektnost. Pogosto jim tudi manjka bralna kilometrina, ki je pomembna ravno za to, da prepoznajo intertekstualne povezave. Prevajalcem slovenske literature v nemščino zato priporočam čim več branja literature v nemščini, ker ob tem ne bodo le dobili občutka za stil, ampak bodo s tem tudi zapolnili raznorazne vrzeli v splošni razgledanosti. Pogosto so na tekočem z novimi izidi v slovenščini, ne prepoznajo pa očitnih citatov iz nemškega kanona.

Jurkovič: Ali je čutiti manko prevajalskih oziroma prevodoslovnih avtoritet, kot sta bila Fabjan Hafner in dr. Erich Prunč?

Köstler: Dobro se spomnim, da me je nekoč Erich Prunč vprašal, zakaj se prevajalci v praksi tako malo brigamo za prevodoslovje. Takrat sem mu odvrnil, da menim, da to ni del moje naloge in da mi teorija pri prevajanju prav nič ne pomaga. Prevodoslovci so tisti, ki svoja spoznanja črpajo iz prevajalske prakse. Tako mislim še danes. Ustvarjalci smo. *Input*, ki ga je prispeval Fabjan Hafner, zelo manjka. Toda nismo osiroteli. Res je, da nas ni veliko, vendar sem prepričan, da se bodo nekateri še razvili v zelo dobre prevajalce oziroma prevajalke.

Jurkovič: Vrniva se še malo k vašim začetkom, k družinskemu izhodišču: vaša mama je bila vojvodinska Nemka, govorila je srbohrvaščino, ki ste jo

hoteli najprej študirati tudi vi. Kaj je pretehtalo, da ste se nato odločili za slovenščino?

Köstler: Moja mama je leta 1944 prišla v Avstrijo, znala je, tako kot moja babica, srbohrvaško, toda doma nista govorili v tem jeziku. Poznal sem le nekaj besed, in če sem babico vprašal, kaj pomeni *jebenti*, mi je odvrnila: "To je grda beseda." Srbohrvaščina se mi ni vtisnila v spomin, zato pa posebna nemška govorica, ki sta jo govorili doma, ki je vsebovala tudi zame nenavadne besede in besedne zveze, ki jih okolje, v katerem sem odraščal, sploh ne bi razumelo. Konec osemdesetih let se je mama odločila, da želi še enkrat videti svoj rojstni kraj Rumo in me je vprašala, ali bi se ji pridružil. Vojvodina me je preprosto navdušila, tam sem bil prvič, in odločil sem se, da se bom naučil srbohrvaščine. Na fakulteti so potekali tečaji, enega sem nekaj časa obiskoval, hkrati pa sem hodil tudi na tečaj slovenščine, saj sem mislil, da ne bo velike razlike. No, nazadnje sem ostal tam, ker je bil pouk boljši. Moj učitelj je bil koroški Slovenec Pavel Zdovc, ki mi je jezik zelo približal. Po enem letu sem lahko bral literaturo in opazil sem, da so obstoječi prevodi slovenske literature deloma zastareli ali pa so narobe zveneli. Tako sem se lotil prevajanja.

Jurkovič: V nobeni drugi umetniški zvrsti (in literarni prevod zagotovo je umetniška zvrst) se ne postavlja vprašanje o neizvedljivosti, torej o neprevedljivosti. Kakšen je tvoj pogled na to dilemo? Je prevod na neki način utopija, prevajanje utopičen podvig?

Köstler: Česar ne znam prevesti, pač ne prevedem. Toda do jezika ne pristopam puristično. Tekst mora komunicirati in to velja tudi za prevod. Seveda obstajajo skrajni primeri, avantgardistični pristopi ali duhoviti nesmisli, ki so izziv za prevajalsko kreativnost in iznajdljivost. Toda v vsakem trenutku moram vedeti, kaj hočem in kaj počnem. Ne predstavljam si, kako bi danes prevedli Prešerna. Morda še najbolj tako, kot je Fabjan Hafner prevedel Josipa Murna, torej prozno. Kar je poskušal Klaus Detlef Olof v osemdesetih letih, je po mojem mnenju spektakularno spodletelo, *Sonetnega venca* v njegovem prevodu mestoma sploh ne razumem. Zato posežem, če potrebujem citat, po preprostih in bolj komunikativnih prevodih Lili Novy iz tridesetih let. Toda včasih je treba sklepati kompromise, če denimo naletim na rime znotraj proze. Potem moram rimati tudi jaz. Ni sem vedno zadovoljen z rezultatom, gre pa tudi za vajo v prevajanju. Nekaj povsem drugega je tudi prevajanje stripov, s čimer se ukvarjam zadnja tri

leta. Tu gre spet za drugačne zahteve, ker ima vsaka izjava na voljo omejen prostor, zato je prevajalec besedilo prisiljen prilagoditi oblačkom in dramaturgiji tega medija. V tem primeru lahko, tako kot pri prevajanju poezije, govorimo o izvirni ustvarjalnosti ali poustvarjalnosti, ker gre za drugačen prenos, ki ni podoben prenosu proze. Toda izvedljivo je in škoda bi bilo, če se tega ne bi lotili. In kot prevajalec se tako ali tako vedno zanimam za nove oblike in izzive.

Jurkovič: Približuje se gostovanje Slovenije na Frankfurtskem sejmu, za slovensko založništvo, mogoče celo za slovensko državo, ena največjih preizkušenj. Kaj si lahko od gostovanja vsi skupaj obetamo? Deloma se vračam k enemu izmed predhodnih vprašanj: kakšen imidž sploh imata Slovenija in njena literatura na drugi strani Karavank? V preteklosti se je Slovenija predstavljala kot majhna država, ki pa kljub majhnosti, ali ravno zaradi nje, lahko ponudi veliko – je mogoče ta vidik, ta imidž glede na širši evropski in globalni kontekst preživet? Ali je poudarjanje slovenskega jezika kot konstitutivnega dela literature že obrabljeno?

Köstler: Seveda bo Frankfurt 2023 dogodek na nacionalni ravni. Toda sam mislim, da je predstavitev literatur kot nacionalnih literatur bolj ali manj preživet model. Morda to deluje v okviru množičnih prireditev. Po Frankfurtu se bo izkazalo, ali bo ta veledogodek pustil tudi trajne sledi. Ničesar nočem napovedovati, mogoče celo uspe lansirati mednarodno uspešnico ali pridobiti kakšno založbo k dolgoročnejšemu sodelovanju. Toda v osnovi nemški knjižni trg je in ostaja kot omejujoči faktor, tudi za nemško pišočega avtorja. V naslednjih treh letih bi Sloveniji morale uspeli, da bi se posamezni slovenski avtorji pozicionirali tako trdno, da bi to za sabo potegnili še druge objave. Posameznikom je to verjetno že uspelo; okrog Anje Golob, na primer, se je spletla mreža, ki bo živela naprej in bo menda generirala še veliko drugih projektov. Pri prozi je kaj takega težje napovedati, ne nazadnje tudi zato, ker je manj dobrih in stalnih prevajalcev za prozo kot za poezijo. Tu bi se res moral zgoditi kak senzacionalen uspeh, da bi s slovenske literature končno odpadel odij obrobnega položaja in bi prišlo do širše osveščenosti. Vsekakor obstaja prgišče avtorjev svetovnega formata, ki bi jih morali z vsemi močmi promovirati – tudi že pokojne avtorje, katerih del se doslej ni prevajalo ali pa se je prevedlo le njihova posamezna dela. Treba je poskusiti, druge poti sploh ni. Prepričan sem, da slovenska literatura lahko postane *brand* tudi onstran osebnih poznanstev in stikov z založbami, čeprav ne drugače kot pri avstrijski ali

nemški ali ameriški literaturi: zaznali bomo v prvi vrsti le vrhove. Toda če obstajajo mreže, znotraj katerih si prizadevamo za skupno zavest, nam bo tudi uspelo, da se slovenski literaturi odmeri mesto, ki ji dejansko pripada. In potem se bodo tudi pojavile možnosti za nepričakovane objave in za marsikatero odkritje.

Jurkovič: V čem je po vašem mnenju bistvo literarnega prevoda?

Köstler: Ne vem. To je morda treba vprašati prevodoslovca, dvomim, da bi moje mnenje koga zanimalo. Vsekakor prevajam besedila, ne besed ali znakov. Splošno povedano: besedila komunicirajo na tak ali drugačen način. Literarna komunikacija je nekaj posebnega, ker je ni mogoče skrčiti na zgolj sporočilno funkcijo. Literarna komunikacija preučuje jezik sam po sebi. In odvisna je od nekoga na drugi strani, ki v ta proces vstopi. In prevajalec je del tega.